

УДК 343.14

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.055

Тарієв С. Р.,доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Михайлик Д. О.,кандидат юридичних наук, прокурор,
Київська місцева прокуратура № 5, м. Київ, Україна

РОЛЬ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ЗАПОБІГАННІ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті розкрита роль використання конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань Міністерства юстиції України з метою запобігання вчиненню засудженими нових злочинів. Це дало можливість з'ясувати окремі проблеми використання конфіденційного співробітництва під час запобігання вчиненню нових злочинів у місцях позбавлення волі, а також сформулювати низку науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і відомчих нормативно-правових актів.

Ключові слова: конфіденційне співробітництво, установа виконання покарань, запобігання, засуджений, злочин.

Постановка проблеми. Завдання, які мають вирішувати установи виконання покарань Міністерства юстиції України щодо виправлення і ресоціалізації засуджених, сьогодні відобразились на змісті, формах і методах оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), яка визнається сучасними вітчизняними науковцями і практиками правоохоронних органів найбільш дієвим і ефективним механізмом у виявленні, розкритті та запобіганні злочинів, які вчиняються в місцях позбавлення волі.

Ми поділяємо позицію вітчизняних учених, які вважають, що для визначення можливостей більш раціонального застосування наявних та розробки нових форм і способів використання допомоги громадян в запобіганні злочинам ОРД є одним з основних напрямів її вдосконалення. Це можна пояснити тим беззаперечним фактом, що одне з найважливіших місць в ОРД посідають відносини взаємодії оперативних підрозділів із громадянами, які становлять соціальне середовище їх функціонування.

У свою чергу, аналіз нормативно-правової бази показує, що слідчі органів досудового розслідування поки що не наділені повноваженнями залучати різні категорії громадян до негласного співробітництва, налагоджувати зв'язки з негласним апаратом, а тому цю функцію покладено на оперативні підрозділи установ виконання покарань Міністерства юстиції України.

Як показує практика діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань Міністерства юстиції України, для виконання завдань ОРД працівники цих підрозділів потужно використовують інститут конфіденційного співробітництва шляхом залучення окремих засуджених осіб для запобігання вчиненню нових злочинів у місцях позбавлення волі.

Разом з тим саме недосконалість законодавчого врегулювання та організації конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань Міністерства юстиції України є причиною того, що завдання підвищення оперативної поінформованості та ефективного використання негласного апарату в процесі виявлення, розкриття та запобігання злочинам, які вчиняються в місцях позбавлення волі, здійснення кваліфікованої оперативної розробки осіб, які готуються до вчинення таких злочинів, залишаються невіршеними.

Отже, посилений інтерес до конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань Міністерства юстиції України як правового інституту з боку науковців і практиків вимагає комплексного підходу та нового осмислення у зв'язку переходом до Міністерства юстиції України у 2016 році (після ліквідації Державної пенітенціарної служби України) низки повноважень у сфері реалізації ОРД.

На сьогодні існує низка проблем організації та діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань, які практично не піддавалися науковому аналізу. Такий стан наукового забезпечення і впровадження розробок у практичну діяльність оперативних підрозділів є недостатнім і потребує нового осмислення та переоцінки досвіду минулого з урахуванням сучасних реалій діяльності оперативних підрозділів, що і доводить актуальність підготовки цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні роки проблемами ОРД взагалі і конфіденційного співробітництва зокрема займалися і продовжують займатися такі вітчизняні вчені, як: К.В. Антонов, О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, Б.І. Бараненко, І.П. Баглай, І.Г. Богатирьов, П.Д. Біленчук, О.І. Галінський, О.М. Гордієнко, С.Г. Галючек, А.А. Гриненко, В.І. Галаган, В.О. Глушков, В.М. Гринчак, О.М. Джужа, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, Г.О. Душейко, С.І. Ніколюк, Д.Й. Никифорчук, О.І. Козаченко, І.П. Козаченко, М.О. Кисельов, С.В. Обшалов, С.М. Матвійчук, С.М. Мирончук, М.А. Погорецький, Б.Г. Розовський, В.Л. Ортинський, Ю.Ю. Орлов, В.Г. Самойлов, І.В. Сервецький, Г.П. Середа, О.Є. Судаков, С.В. Обшалов, С.І. Халимон, С.Р. Тагієв, В.О. Черепанов, Ю.Е. Черкасов, І.Р. Шинкаренко, В.В. Шендрик та ін.

На жаль, в їх дослідженнях недостатньо приділено уваги конфіденційному співробітництву в кримінально-виконавчому процесі, а саме через процесуальні дії відбувається реалізація залучення засудженого до такої роботи. З огляду на актуальність зазначеної проблеми, її недостатню розробленість у кримінально-виконавчій та оперативно-розшуковій науці ми поставили перед собою завдання провести поглиблений аналіз питань конфіденційного співробітництва в кримінально-виконавчому процесі.

Метою статті є теоретико-прикладне переосмислення сучасних реалій діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань Міністерства юстиції України щодо використання ними конфіденційного співробітництва в роботі із засудженими.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами аналіз законодавчої та відомчої нормативно-правової бази з питань конфіденційного співробітництва в кримінально-виконавчому процесі установ виконання покарань Міністерства юстиції України показує, що з прийняттям у 2012 році Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України оперативні підрозділи установ виконання покарань та слідчих ізоляторів припинили виконувати звернення від оперативних підрозділів органів внутрішніх справ на проведення оперативних розробок та не надсилають ініціативних повідомлень за результатами отриманої оперативної інфор-

мації у зв'язку з тим, що така інформація у розумінні КПК України вважається повідомленням про вчинення злочину.

А тому під час виявлення ознак злочину (вчинення злочину) на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів оперативний працівник повинен негайно повідомити територіальний орган поліції по каналу 102 про вчинений злочин. Після чого, відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Отримавши по телефону повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення в установі виконання покарань, інспектор чергової частини негайно направляє на місце події чергову слідчо-оперативну групу у повному складі для перевірки факту вчинення кримінального правопорушення. У разі підтвердження отриманої інформації вживає заходів щодо своєчасного надання відповідної інформації до органу досудового розслідування для початку досудового розслідування.

Водночас КПК України не передбачив заборону залучати оперативним працівникам установ виконання покарань засуджених до негласного співробітництва, налагоджувати зв'язки з негласним апаратом, тому що такі дії є складовою частиною ОРД оперативних підрозділів, визначених у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1].

Саме в цьому Законі законодавець закріпив норми конфіденційного співробітництва з громадянами з метою запобігання, виявлення, припинення правопорушень, пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, в інтересах кримінального провадження та для отримання інформації з метою забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави.

Крім того, оперативні підрозділи установ виконання покарань є повноцінними суб'єктами ОРД і їх діяльність здійснюється з метою: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній

та інших осіб; запобігання та виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, запобігання злочинів [2].

З метою вирішення завдань ОРД і в тому числі конфіденційного співробітництва оперативним підрозділам установ виконання покарань Міністерства юстиції України надано право мати негласних працівників та використовувати негласне співробітництво.

Вивчаючи питання використання конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань, ми встановили, що їх оперативні працівники, отримавши внаслідок конфіденційного співробітництва із засудженими компрометуючі матеріали на інших засуджених, переважно використовують його з метою профілактики вчинення засудженими нових злочинів у місцях позбавлення волі.

При цьому така практика властива пенітенціарній системі в силу закритості виправних колоній та слідчих ізоляторів, що обумовлює небажання добровільно надавати допомогу оперативним підрозділам, чи то в силу кримінальної субкультури в частині заборони співпраці з адміністрацією, чи побоюючись розправи у разі розшифрування як негласного джерела тощо.

Цікавою з точки зору нашого дослідження є позиція В. Ф. Усенка, на думку якого основним принципом під час залучення на компрометуючих матеріалах є наявність альтернативи: особі надається вибір і вона вправі вирішити, як їй слід вчинити [3, с. 123]. Але саме добровільність засудженого на конфіденційне співробітництво з оперативними працівниками є найскладнішою проблемою і пов'язана вона з тим, що:

- по-перше, до конфіденційного співробітництва залучається особа, яка вчинила злочин;
- по-друге, така особа постійно перебуває в середовищі засуджених;
- по-третє, наскільки психологічно вона готова до такого співробітництва;

- по-четверте, яка форма залучення засудженого до конфіденційного співробітництва.

На жаль, оперативні працівники ідуть на залучення засудженого до такого співробітництва через компрометуючі матеріали або за певну винагороду. Але це може стати предметом порушення режиму законності в цьому процесі, а саме п.п. 1, 6, 13 ч. 1 ст. 8 та ч. 2 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Крім того, така робота передбачає необхідність володіння оперативним працівником установ виконання покарань специфічними вміннями та навичками, затрати значних обсягів часу та зусиль, дотримання вимог конспірації, забезпечення безпеки зазначених осіб тощо [4, с. 69].

Таким чином, інститут використання конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань Міністерства юстиції України сприяє на конфіденційній основі використовувати оперативними працівниками цих установ агентурного методу, в основі якого і закладено зміст як ОРД, так і кримінально-виконавчого процесу щодо виявлення, розкриття та запобігання вчиненню у місцях позбавлення волі нового злочину.

Саме цей метод, за переконанням С.І. Халимона, полягає в безпосередньому функціонуванні різних категорій конфідентів у кримінальному середовищі. Це обумовлено замкнутістю такого середовища, блокуванням ним каналів витоку інформації про злочинну діяльність, суворою внутрішньогруповою дисципліною та конспірацією дій злочинців.

Таким чином, основне завдання конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань повинно бути спрямоване на виявлення осіб, схильних до порушень режиму відбування покарань та вчиненню злочинів, постановку таких засуджених на оперативно-профілактичні обліки та забезпечення постійного гласного і негласного контролю за поведінкою підоблікового елемента з метою запобігання вчиненню злочинів та інших правопорушень.

Використовуючи можливості конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань, оперативні підрозділи забезпечують належні оперативні позиції, надійне перекриття якіс-

ним негласним апаратом усіх об'єктів оперативного обслуговування, що дозволяє в майбутньому:

– виключити випадки знаходження лідерів негативної спрямованості в одних відділеннях соціально-психологічної служби або камерах з іншими засудженими;

– забезпечити ізоляцію на законних підставах лідерів негативної спрямованості в дисциплінарні ізолятори, дільниці посиленого контролю, карцери. При цьому найбільш авторитетних лідерів негативної спрямованості доцільно утримувати в камерах з відеоспостереженням і максимально ізольованих або взагалі відокремлених від основної маси камерах;

– максимально підтримувати можливі суперечки в середовищі засуджених негативної спрямованості, намагатися створювати видимість підтримки однієї зі сторін спору з метою подальшого звинувачення його іншою стороною у співпраці з адміністрацією установи;

– під час отримання достовірної оперативної інформації про вчинення засудженими масових протиправних дій доцільно оперативним підрозділам проводити оперативно-розшукові заходи в рамках оперативно-розшукових справ.

Ураховуючи наявні здобутки вітчизняної оперативно-розшукової та кримінально-виконавчої науки, розвиваючи таким чином пропозиції провідних учених-пенітенціаристів та ордістів, пропонуємо ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України доповнити частиною такого змісту:

«Конфідент в установах виконання покарань – це засуджена особа, яка на засадах добровільності та конспіративності залучається оперативним працівником з метою отримання інформації, що використовується для вирішення завдань кримінально-виконавчого процесу».

Висновки. Викладені в межах цієї публікації окремі проблеми використання конфіденційного співробітництва під час запобігання вчиненню нових злочинів у місцях позбавлення волі дають можливість по-новому подивитись на нормативні положення зазначеного інституту, а також сформулювати низку науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення чинного

кримінально-виконавчого, оперативно-розшукового законодавства, відомчих нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

3. Усенко В. Ф., Некрасов В. А., Мацюк В. Я. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: погляд сьогодення: монографія. Київ: КНТ, 2007. 204 с.

4. Греченко С. Ю. Агентурна розробка фігурантів у місцях їх тимчасового тримання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. Ч. 2. С. 65–71.

Tahiev S., Mykhailyk D.

ROLE OF CONFIDENTIAL COOPERATION OF CRIME PREVENTION IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

The role of confidential cooperation in penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine is disclosed in the article in order to prevent new crimes by convicts. The accent is made on the fact that today there are a number of problems of organization and activities of operational units of penitentiary institutions, which are practically not subject to scientific analysis. This state of scientific support and developments implementation in the practical activities of operational units is insufficient and requires a new reflection and reassessment of the past experience, considering current realities of operational units.

In order to solve the tasks of operational and investigative activities including confidential cooperation, operational units of penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine have the right to have non-public employees and use non-public cooperation.

Studying the issue of use of confidential cooperation in penitentiary institutions, it was found that their operatives, having received confidential cooperation with convicts and compromising the materials on other convicts, mainly used it for the purpose of preventing of committing new crimes by convicts in places of imprisonment.

At the same time, such practice is peculiar to the penitentiary system because of the closed correctional colonies and detention facilities, which causes the unwillingness to voluntarily assist the operative units, whether due to the criminal subculture in the part of the ban on cooperation with the administration, or due to fear of reprisal in case of decryption as an unspoken source.

A number of scientific and practical recommendations have been formulated to improve current criminal-executive, operational and investigative legislation, institutional normative legal acts.

Key words: *confidential cooperation, penitentiary institution, prevention, convicted, crime.*

References

1. Ukraine (1992), *On operational investigative activity*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Ukraine (2003), *Criminal-Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Usenko, V. F., Nekrasov, V. A., Matsiuk, V. Yf. (2007), *Usage of citizens' confidential assistance in fight against crime: look of today*, KNT, Kyiv.
4. Hrechenko, S. Yu. (2014), «Agent development of persons of their temporary detention», *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, № 1, Part 2, pp. 65–71.